

2. Белоусов П.А. Христианская любовь как форма высшей человеческой чувственности. Владимирский государственный университет. том 13. № 2. 2020. С. 1746–1756.
3. Бигун Р.В. Альтруизм и милосердие как ценности и факторы человеколюбия. *Гилея*. 2015. № 102. С. 197–200.
4. Витолина Ю.В. Гостеприимство. *Логика и этос*. СПб. : РХГА, 2014. С. 238–245.
5. Логунова Е.Г. К вопросу о двух концепциях феномена милосердия. *Дискусия*. Екатеринбург. 2012 № 3. С. 21–25.
6. Логунова Е.Г. Милосердие как способ борьбы с нетерпимостью. СПб. : Изд-во политехн. ун-та. 2011. С. 155–156.
7. Осипова А.В. Психологическое осмысление милосердия в современном обществе. 2018. 14–23.
8. Пономарьев А.П. Етнічність та етнічна історія України в контексті комунікації. Народна історія України : курс лекцій ; навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Либидь. 1996. 68.

В. Г. Чаплинский. Компаративный анализ понятия «христианская любовь» и феномена «гостеприимство» как основ морали общества. – Статья.

Аннотация. Процессы глобализации современного общества поставили перед религиозными конфессиями задачу возрождения нравственно-этических и религиозных добродетелей. Особую актуальность приобретает проблема морального воспитания личности. Социально-нравственная практика показывает, что у человека нет заинтересованности в содействии общественному благу, поэтому необходимы усилия общества по установлению социальных норм и институтов.

Ключевые слова: мораль, религия, любовь, Ветхий Завет, Новый Завет, христиане.

V. Chaplynskyi. Comparative analysis of the concept of “Christian love” and the phenomenon of “hospitality” as the basis of morality of society. – Article.

Summary. The processes of globalization of modern society have set before the religious confessions the task of reviving moral, ethical and religious virtues. Of particular relevance is the problem of moral education of the individual. Social and moral practice shows that a person has no interest in promoting the public good. Therefore, community efforts are needed to establish social norms and institutions.

Key words: morality, religion, love, Old Testament, New Testament, Christians.

УДК 392:502.175 (477) (043.3)

А. О. Шевель

*кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін
Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна*

РОЗУМІННЯ УСПІХУ СТАРОДАВНІМИ ГРЕКАМИ

Анотація. У статті обґрунтовано концепт «успіх» у філософському аспекті. З'ясовано, що проблема успіху є дискусійною, про що свідчить низка підходів щодо його тлумачення. Розглянуто розуміння успіху стародавніми греками від міфологічного світогляду до аналізу творів античних авторів. Акцентовано увагу на чинниках, що впливають на успіх.

Ключові слова: арете, агон, місто-поліс, неуспіх, слава, софія, успіх, щастя.

Проблема успіху є складною і полівимірною. Успіх в житті людини і суспільства – це явище складне і неоднозначне: він має безліч форм прояву, показуючи себе в абсолютно різних галузях людського буття і діяльності (політиці, бізнесі, науці, мистецтві, повсякденності тощо). Успіх є символом ідеального стану, показуючи кращий порядок світоустрою і зразок для наслідування. Його можна назвати мірилом цінності, особистісним еталоном, навіть соціальним імперативом. Успіх отримує схвалення в суспільстві і виступає мотивацією для тиражування, тобто впровадження в життя окремої людини, соціальної групи або суспільства в цілому певної стратегії поведінки. Без перебільшення можна сказати, що саме успіх виступає однією з головних домінант, що визначає і структурує життя кожної людини.

Проблема успіху і успішної людини не завжди була у фокусі уваги філософської науки. Нерідко мислителі висловлювали протилежні ідеї і погляди. Одні науковці бачили успіх в результаті зусиль людини,

спрямованих на досягнення поставленої мети. Інші філософи вважали, що успіх – це дар Бога, пов'язуючи його з духовними факторами. Треті – бачили в успіху гру обставин. Хтось пов'язував успіх з внутрішнім станом людини, її душевним спокоєм, відсутністю страждань, позитивними емоціями, ототожнюючи успіх з поняттям щастя (згадаймо Епікура, Лао-Цзи, Чжуан-Цзи, Б. Спінозу, Л. Толстого). Деякі філософи пов'язували успіх із зовнішніми факторами, з вигодою і практичною доцільністю. Подібний підхід був характерний для софістів, які користувалися великою популярністю в часи розквіту грецької демократії.

До авторів, які розглядали поняття «успіх», можна віднести Аристотеля, Платона, Сократа, Р. Декарта, П. Рикера, Г. Гезеля, М. Хайдеггера, Ю. Хабермаса, Д.М. Узнадзе, І.С. Кона, М.М. Мамардашвілі, В.С. Стюпіна та інших.

Серед вітчизняних філософів концепцію життєвого успіху розробляють Л. Бевзенко, Г. Головаха, Н. Паніна, Л. Сохань, Г. Тульчинський та інші.

Розуміння успіху стало формуватися ще в давнину в рамках панування міфологічного світогляду. У найдавніших культурах успіх розуміли як піднесення однієї людини над іншими, що забезпечувало їй силу, владу, славу, тріумф, багатство. Тему успіху можна виявити і в міфах. Так, більшість грецьких богів асоціювалася з успіхом. Боги сприймалися як покровителі успіху. Заручившись їхньою прихильністю, будь-який грек міг розраховувати на успіх в різних, в тому числі скрутних, ситуаціях. Однак при цьому людина сама повинна була докладати певних зусиль і наполегливо працювати.

Серед богів, наприклад, богом успіху можна назвати Зевса-громовержця. Саме він очолював пантеон олімпійських богів і успішно керував усім всесвітом.

Згідно з міфами йому приписувалися такі якості: велич, могутність, влада, авторитет, амбіції, раціоналізм, масштабність і рішучість дій, вміння стратегічно мислити і нав'язувати іншим свою волю. Необхідно зауважити, що ці якості можна виявити у багатьох успішних людей, особливо тих, які обіймають високі посади (керівник великої фірми, корпорації чи підприємства). Атрибутами Зевса були світло і влада, а символами, що їх втілюють, – орел, скіпетр і пучок блискавок.

Богом успіху називали і Гермеса, який володів винахідливістю, жвавістю розуму, швидкістю пересування, талантом спілкування. Вважалося, що саме він був заступником людей, приносячи їм удачу [2, с. 11].

Грецькі мислителі цікавилися питанням про щастя і шукали шляхи його досягнення. Для людей античної епохи єдиною можливістю для реалізації, а значить і успіху, було повсякденне життя. Греки боялися смерті, оскільки, за їхніми уявленнями, за нею немає нічого хорошого: там тільки похмурий Аїд, де бродять тіні, що не пам'ятають імен. Тому щастя можна досягти тільки за життя. Головна ознака щастя – це везіння, успіх, популярність, а також можливість залишитися в пам'яті нащадків. Стародавні греки використовували поняття «арете», яке можна перекласти як доблесть. Пряме значення цього слова – це якісність. Так, арете воїна – бути хорошим воїном, арете правителя – бути хорошим правителем. Мета життя – досягти головних арете, що було гарантією визнання і могло привести до безсмертя. Для більшості греків успіх втілювався в суспільному визнанні, що уособлювало щастя.

Не менш важливим було поняття «софія» (мудрість). Її греки бачили в здатності застосовувати теоретичні висновки на практиці, а також в умінні жити відповідно до свого призначення. Любов до мудрості (філософію) і спосіб життя багато грецьких філософів ототожнювало.

Не слід забувати, що соціальне життя для грека було на першому місці. Головною формою співжиття було місто-поліс. Життя людини проходило на жвавих вулицях, площах і в театрах, де завжди можна було почути розмови на різні теми. Культура Античності була розмовною. Уміння добре говорити забезпечувало успіх у соціальному житті. Зокрема, успіх і обговорювали давні греки. Людина не могла існувати поза суспільством (згадаємо, що Аристотель визначав людину як суспільну тварину), і стратегії досягнення успіху в суспільстві мали для людей античного світу першорядне значення. Коли наприкінці VI ст. до н.е. в Греції з'явилися вчителі мудрості – софісти, їхній успіх був гарантований.

Більшість людей того часу була переконана, що все в руках людини, адже кожен може досягти успіху тут і зараз. Внаслідок цього люди стали звертатися до софістів, щоб домогтися влади над свідомістю оточуючих. Успіх став зводитися до вміння володіти аудиторією, а сам оратор керувався таким гаслом: «Істина у кожного своя, а правий той, хто вміє переконувати».

Мета діяльності софістів полягала в тому, щоб дати людині необхідні для успішної громадської кар'єри знання і навчити її сперечатися і перемагати. У демократичному полісі до влади (отже, до успіху) приходили ті, хто володів даром красномовства. Метод софістів був також орієнтований на практичний успіх. Навчання риториці і еристиці (мистецтву сперечатися) відбувалося у формі діалогу: один з учасників висував аргумент, а інший мав змусити його від нього відмовитися.

Однак софістичний підхід накладав і обмеження на перспективи зростання людини. Завжди потрібно було бути готовим до підступу з боку більш витонченого супротивника. Часто людина, занурюючись в риторичні вправи, втрачала зв'язок з реальністю, а це відволікало її від професійної діяльності. Крім того, бажання довести свою правоту призводило до неготовності просто по-людськи допомогти партнеру або колезі [2, с. 15].

Поняття успіху трапляється у творах давньогрецького письменника Гесіода (прибл. 700 р. до н.е.). Його батько походив з Кіми (Мала Азія). Через злидні він переселився в Аскру (Беотія) – відсталу сільськогосподарську область материкової середньої Греції біля Гелікону (гори муз). Там Гесіод був пастухом і селянином, усе життя поєднуючи селянську працю з поетичною творчістю. Гесіод прославився як рапсод, самобутній і талановитий митець, людина складного й суперечливого світогляду. Після смерті батька молодший брат Гесіода Перс обдурив його, щоб заволодіти батьківським майном. А коли розтринькав батьківський спадок, Перс звернувся до брата за допомогою. Щоб допомогти братові не матеріально, а морально, Гесіод створив дидактичну поему «Роботи і дні». Саме в цій поемі Гесіод називає своє ім'я і наводить деякі відомості про себе. Гесіод вважає за потрібне поділитися своїм життєвим досвідом, визначаючи його повчальним для інших. Поема Гесіода дає можливість уявити особистість самого поета, а саме просту, мудру, працьовиту людину, котра глибоко шанує роботу землероба, звиклу до суворих умов життя, важкої фізичної праці.

Провідною є така думка поета: «Жодна робота не чинить ганьби, лиш неробство ганебне», що свідчить про розуміння ним соціальних причин і особистісної зумовленості багатства і бідності як успіху і неуспіху. Давньогрецький письменник зазначав, що вони виявляються у здібностях і зусиллях особистості, які спрямовані на досягнення певного результату (матеріального рівня життя). У поемі «Роботи і дні» є кілька таких тем: проповідь правди, визначені богами умови людського існування, справедливість і насильство, праця землероба, мореплавство, «щасливі» і «нешасливі» дні для роботи.

Гесіод створив для селянина «компактний моральний кодекс поведінки в житті», якого той повинен дотримуватися, живучи серед людей найжахливішого «залізного покоління» [3, с. 14]. Гесіод був першим в античній літературі, хто поставив питання про зміну людських поколінь – золотого, срібного, мідного, героїчного, залізного – і дійшов невтішних висновків: оскільки суспільство деградує, то поступово втрачаються всі людські цінності, передусім моральні.

Проте автор переконаний, що нещастя, негаразди, лихо можна подолати, якщо вірити у правду та богів і не зневажати працю. Почесною є будь-яка робота.

Соціальна орієнтація на успіх у стародавніх греків найяскравіше виявилась у такій історичній формі, як агон (боротьба, змагання). Агон уособлював характерну рису вільного грека, який реалізував свою свободу в Олімпійських, Піфійських, Немейських іграх, які проводилися кожних чотири роки в Олімпії у Пелопоннесі на честь головного бога Зевса. Спочатку в програму входили лише біг і боротьба, проте згодом додалися кінні перегони верхи та на колісницях, метання списів тощо. Переможець отримував оливковий вінок і славу на все життя. Традиція проведення Олімпійських ігор відродилася в 1896 р., і до цього часу вони залишаються світовою ареною спортивної першості. Олімпіада є уособленням престижу держав.

Агон утверджував ідею перемоги в змаганні як найвищої цінності, що ушляхетлює переможця й забезпечує йому повагу та пошану. З агону починається діалектика як уміння вести бесіду, спростовуючи міркування противника, відстоюючи власні думки. Агон став складовою частиною театрального дійства (трагедій і комедій), побудованого на діалозі хору й акторів, яке принесло невмирущу славу грецьким драматургам, зокрема Есхілу, Софоклу, Евріпіді, Арістофану. Змагальність визначила принципи побудови системи освіти, що орієнтувалася на виховання повноцінного громадянина, особистості, лідера.

Давньогрецький філософ Сократ (470–399 рр. до н.е.) активність психіки людини вперше почав визначати таким девізом: «Пізнай самого себе». При цьому мався на увазі не аналіз свідомості як такої, а аналіз цілісної особистості. У цьому плані розум для Сократа, як і для інших давньогрецьких мислителів, був єдиним і всемогутнім двигуном й організатором поведінки. За Сократом, людина не досягає щастя не тому, що вона його не хоче, а тому, що вона не знає, у чому воно полягає.

Пріоритет розуму в житті людини відстоював і Платон (427–347 рр. до н.е.) у своєрідній філософській системі об'єктивного ідеалізму. Розумом, як вважав Платон, пізнаються ідеї, яких немає у видимому світі і які недоступні для сприйняття органами почуттів. Вони утворюють справжнє буття – царство вічних і незмінних сутностей. За їхнім зразком з безформної і пасивної матерії виникли, прагнучи їх наслідувати, почуттєві речі (світ речей і світ ідей не є тотожними: оскільки ідеї є ідеалами, то порівняно з речами вони є більш цінними). Чисто специфічні властивості людини – доброту, мудрість – не можна представити наочно в чуттєвій формі. Отже, душа як основа особистості не є тотожною матеріальним об'єктам. Регуляція поведінки людини повинна здійснюватися етичними нормами.

Платон у своїх діалогах приділяв увагу мотивам слави і визнання. Слава – це форма визнання певних заслуг особистості, оцінка чеснот особистості. Філософ зробив й одну з перших класифікацій цінності (блага) як категорії, поділивши її на *добру, прекрасну, істинну* [1, с. 42].

Глибокі роздуми про щирю діяльність людини були висловлені Аристотелем (384–322 рр. до н.е.). У своїй роботі «Про душу» він, прагнучи розкрити біологічні корені душі людини, докладно розглядає її функції, роль в життєдіяльності людини й організму. Він піддає детальному аналізу й такі психологічні аспекти, як чуттєва здатність, функції уявлень і фантазії, поняття про розум. У працях Аристотеля були відображені і практичні сторони активності психіки. На його думку, людині необхідні тренування характеру.

Рушійною силою поведінки людини Аристотель вважав прагнення, яке виражає внутрішню активність організму і сполучене з почуттям задоволення або невдоволення. Людина, на думку Аристотеля, є тим, що вона сама у собі виховує. Людина виробляє характер завдяки своїм регулярним вчинкам. Під час пояснення процесу пізнання Аристотель висловив думку про особливу форму інтелектуальної активності людини. Таку форму він позначив терміном «нус» («розум»). Ця форма, як і творча активність, яка веде до загальних понять, якоюсь мірою протиставляється іншим формам і витлумачується як те, що, залежачи від тіла, привноситься у психофізичну організацію людини у вигляді божественного розуму.

Аристотель оперував такими поняттями, як «поціноване» та «цінне». Він вважав, що блага бувають різними. Зокрема, є такі блага: цінні (доброчесність, душа, розум), хвалімі (чесноти та дії, які викликають похвалу), можливі (сила, краса, багатство, влада) [1, с. 43].

Отже, успіх – це феномен складний і неоднозначний, він переживається і оцінюється суб'єктивно й об'єктивно. Успіх – це також специфічна установка, яка сприймається як особистісний або громадський орієнтир і як результат досягнення поставленої мети.

Філософи Стародавньої Греції розмірковували про проблеми «успіх і діяльність», «успіх і особистість» в контексті антропологічного напрямку. Бажання раціонально відобразити буття на основі виявлення мотивів та способів дій стало основою погляду на успіх в грецькій культурі.

Людина виявилася більш автономною від соціуму та влади, стала верхівкою системи цінностей, що зумовило появу антропоцентризму й індивідуалістичного спрямування у західних цивілізаціях, які базувалися на провідних принципах, закладених за часів Античності.

Грецькі філософи почали вживати поняття «цінність», а аксіологічні положення античної філософії стали фундаментом для подальшого розвитку ціннісного підходу людини до оточуючого світу. Вони розуміли успішну особистість як досконалого військового, мислителя, політика. Успіх трактувався відповідно до такого стародавнього вислову: «За плодами їхніми пізнайте їх». Деякі ідеї античної філософської думки є досі актуальними. Зокрема, це такі ідеї:

– для досягнення успіху необхідно пройти певну освітню підготовку, бути великодушним, мати гарну пам'ять і тонкі почуття, цілісність у пізнанні речей, що дає можливість приймати правильні рішення (Аристотель);

– успіх лідера залежить від набутого досвіду, незважаючи на відсутність самобутності та ініціативи (Платон);

– успіх залежить від володіння мистецтвом впливу на суспільну свідомість (Сократ).

Будь-яка людина може націлитись на успіх як кінцеву мету і докласти усіх зусиль для її досягнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колесніков М. Проблема сутності ціннісних орієнтацій у наукових дослідженнях. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 5. С. 42–50.
2. Лики успеха (серія «Секреты развития») / О.В. Григорьева, Е.Л. Яковлева, М.А. Зайченко, Г.В. Юсупова, А.А. Кабирова ; под ред. О.В. Григорьевой, Е.Л. Яковлевой ; Институт экономики, управления и права (г. Казань). 2-е изд. Казань : Изд-во «Познание» Института экономики, управления и права, 2014. 216 с.
3. Тарасова Н., Конєва Т. «Жодна робота не чинить ганьби, лиш неробство ганєбне» (Гесїод. «Роботи і днї»). Володимир Мономах. «Поучения»). *Фїлологїчні науки* : збїрник наукових праць. Полтава. 2011. № 8. С. 14–23.

А. А. Шевель. Понимание успеха древними греками. – Стаття.

Аннотація. В статтє обоснован концепт «успех» в философском аспекте. Выяснено, что проблема успеха является дискуссионной, о чем свидетельствует ряд подходов к его толкованию. Рассмотрено понимание успеха древними греками от мифологического мировоззрения к анализу произведений античных авторов. Акцентировано внимание на факторах, влияющих на успех.

Ключевые слова: арете, агон, город-полис, неуспех, слава, софия, успех, счастье.

A. Shevel. The understanding of success by the ancient greeks. – Article.

Summary: *The article substantiates the concept of “success” in a philosophical aspect. It was found that the problem of success is debatable, as evidenced by a number of approaches to its interpretation. The article considers the understanding of success by the ancient Greeks from the mythological worldview to the analysis of the works of ancient authors. The attention is focused on the factors influencing the success.*

Key words: *arete, agon, city-polis, failure, glory, sophia, success, happiness.*